

**LENZANINOI КОСТЯНТИНА БАГРЯНОРОДНОГО
У КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ ЛЯХІВ-ЛЕНДЗЯН**

Розглянуто проблему племені "лензанінів", згаданих Костянтином Багрянородним серед данників Русі. У супереч уявленню про належність цього племені до кола "прапольських" і локалізацію його на польсько-українському порубіжжі, обґрунтовується думка про належність "лензанінів" до східнослов'янських племен Подніпров'я.

Overviews "the Lenzanyn's tribe" problem, mentioned by konstantine Porfirogenet as the render tributars to the Rus. Despite to the belief that this tribe belonged to "the pro-Polish" and its localization on Ukrainian-polish borders, in the article substantiates the thought about "the lenzanyns" independence towards eastern Slavic tribes of the Dniپر region.

У сучасній польській науковій літературі є досить поширеним уявлення про існування близько IX–X ст. у районі нинішнього польсько-українського прикордоння "лехітського" (прапольського) племені лендзян (Lędzianie) [19, с. 167–211; 21, с. 59–64; 22, с. 75–78]. Чимало дослідників поширює ареал розселення цього племені на українські терени – а саме на область верхів'їв Дністра та Західного Бугу, іноді навіть до р. Стир. Останнє дає підстави вважати означені терени на західних окраїнах сучасної України "споконвічно лехітськими" (Власне ця традиція сягає ще 20–30-х рр. XX ст. Далеко не повна історіографія [18; 21]). Що стосується відмічених на цих самих теренах "Повістю минулих літ" дулібів, волинян і бужан, то вони розглядаються як тожні тим же лендзянам [17, с. 238; 25], або ж як прийшли на ці терени пізніше – після відтиснення прапольських племен дружинами київських князів.

Джерел про лендзян небагато. Уперше вони згадані так званім Географом Баварським, працю якого було написано, як вважається, близько 70-х рр. IX ст. [9; 15, с. 5–9]. Назва, що її трактують за ідентичну назві лендзян, фігурує тут у формі Lendizi і не має чіткої територіальної прив'язки – з однаковим успіхом цих лендичів можна розмішувати на Віслі, Західному Бузі, на теренах Великопольщі або ж десь по сусідству з балтійськими прусами, що їх (у формі Bruzi) Географ згадує слідом за Lendizi [15, с. 37–42].

Дещо більш осяжні географічні орієнтири мають згадки про плем'я лендзян (Λενζανήνοι, Λενζενίνοι) у візантійського імператора Костянтина VII Багрянородного (Порфирогенета) у його відомій праці "Про управління імперією" (далі – ПУІ), створеній близько 950 р. [6]. Проте і ці згадки, як бачимо далі, можуть бути трактовані неоднозначно – на їхній підставі різні автори локалізують лендзян то десь у сусідстві з деревлянами, то на Західній Волині, то на Сандомирщині [6, с. 316, 390].

Третя група повідомлень, що їх польські дослідники інтерпретують як згадки про лендзян, міститься у "Повісті минулих літ". Власне тут ідеться про "ляхів", але оскільки філологи згідно доходять висновку, що в основі назви "ляхи" лежить той же корінь, що і в назві Lędzianie (< *lend-janu) (на зв'язок цих термінів вказує прикметникова форма "лядський" – "лядська земля", "лядські ворота" тощо. Виникнення етноніма "лях" (< *lend-chъ) пояснюють вулгаризованим скороченням форми *lend-jan(in) – [20, с. 199–208; 6, с. 316]), – то польські історики трактують найбільш ранні згадки ПМЛ про ляхів як згадки саме про плем'я лендзян, назва якого була лише пізніше перенесеною спочатку на "прапольські" племена, а потім і на поляків як на народ.

Розповідаючи про розселення слов'ян, автори ПМЛ говорять, що ляхи сіли спочатку на Віслі і від цих ляхів пішли поляни, поморяни, лютичи і мазовшани [13, с. 8] – тобто ті племена, які й вважаються "прапольськими". Цей фрагмент інтерпретується в тому сенсі, що плем'я ляхів, яке мешкає десь в області Верхньої Вісли, було посеред "прапольських" племен найбільш знаним у

східних слов'ян, а тому останні перенесли назву цього племені на решту "праполяків". Далі під 981 роком в ПМЛ сказано: "Пішов Володимир на Ляхів і зайняв городи їхні – Перемишль, Червен та інші городи, які є й до сьогодні під Руссю" [13, с. 38]. На думку ряду польських дослідників, згадані тут Ляхи це ще не поляки і не піддані Пястів, центр держави яких знаходився в Західній Польщі, а ті ж лендзяни-лендичі – плем'я окреме і незалежне. (Аргументи на користь того, що "ляхи" ПМЛ це все ж таки ціла велика група племен на теренах сучасної Польщі, а не окреме плем'я у Надсянні наводилися неодноразово, зокрема [7, с. 97–98]). Міста Перемишль (нині – Пшемисль) на р. Сян і Червен на Західному Бузі, виходячи з означеної літописної згадки, польські автори схильні вважати лендзянськими племінними центрами.

Самі поляки (самоназва – Polany, Polaky, Polacy) ніколи себе не називали *Lend(ch)-, західні та північні сусіди також знають їх виключно під назвою "поляни" – Poloni, Pulani, Pulini тощо. Натомість етнонім з коренем *lend- використовується східними та південними сусідами поляків – угорці називають їх Lengien, Lengiel, литовці – Lenkas (вважається запозиченням з давньоруського *лях*), серед південних слов'ян також засвідчена назва Ledjani, Ledji, що позначала поляків [17, с. 239]. Остання обставина також свідчить про перебування племені лендичів-лендзян саме на південно-східних окраїнах "прапольських" ("лехітських") земель.

Отже, виглядає, начебто, вельми вірогідним, що на південному сході території племен "лехітської" групи мешкало могутнє та впливове плем'я, дуже добре відоме східним і частково південним сусідам, через що його назва була поширена на усі споріднені племена, а згодом і на польський народ. За сукупністю даних, територія цього племені прилягала до Вісли, охоплювала Надсяння та верхнє Побужжя.

Якщо відкласти убік міркування навколо зовнішньої назви поляків, які при певній логічності, усе ж не можуть мати доказової сили щодо локалізації первинних ляхів-лендзян (і самого існування такого племені), то власне дані про плем'я лендзян зведуться майже виключно до трактату Костянтина Багрянородного. Ці ж таки повідомлення візантійського імператора дають підставу ряду авторів поширювати територію ляхів-лендзян на західні окраїни сучасних українських теренів.

Про плем'я з назвою лендзяни (можливі також прочитання лензани, ленчани, ленжени тощо) у ПУІ сказано двічі. Уперше, вони згадуються як данники ("пактіоти") Русі, що сплавляють видовбані стовбури – заготовки під човни-однодеревки – до Києва: "Слов'яни (Σκλάβοις) ж їм (русам) підлеглі, а саме – кривитеїни (Κριβηταινοί), лензаніни (Λενζανήνοι) та інші слов'яни (Σκλαβηνία) – вирубують у своїх горах монокліли (однодеревки) зимою і, спорядивши їх, з настанням весни [...], відправляють у сусідні водоймища. Оскільки вони (водоймища) усі впадають до ріки Данапр, то і вони (кривитеїни, лензаніни) звідти (з їхніх земель) дістаються цієї ж ріки і відправля-

ються до Києва (Києва), там витягають їх (однодеревки) і продають русам" [6, с. 44–47].

Удруге лендзяни згадані при описі печенізьких володінь: "Решта чотири роди (печенігів) містяться по цю сторону Данапра, у напрямку більш західних і північних країв. А саме фема (тут: рід, плем'я) Гізіхопон сусідить із Булгарією, фема нижньої Гили межує з Туркією (Угорщиною), фема Харавої сусідить із Рбісією (наддніпрянською Руссю), фема Явдіертим сусідить із підданими області Рбісії областями, а саме з ультінами (Ουλτίνοις), дервленинами (Δερβλενίνοις), лензенінами (Λενζενίνοις) та іншими слов'янами" (Під "горами" тут слід розуміти, очевидно, неточно перекладене К.Б. слово, позначаюче "верхів'я річок", як це бачимо з того, що кривичі ("кривитеїни"), як і більшість інших східнослов'янських племен не мешкали у горах). (Під "кривитеїнами", "дервленинами", "ультінами" маються на увазі відповідно кривичі, деревляни і, ймовірно, уличі. Суфікс "-ін-" у цих назвах пояснюють впливом форм однини: "деревлян-ин", "печеніж-ин" тощо) [6, с. 156–157].

Ці повідомлення свідчать, що підлегле Київському столу плем'я лензанінів мало мешкати по-перше, на якійсь із річок Дніпровського басейну, а, по-друге, близько пристепової смуги, де воно мало б сусідити з правобережними печенізькими племенами.

Намагаючись задовольнити критерії сусідства з печенігами, польські автори поширюють терени лендзян на терени Верхнього Подністров'я, де одне з джерел XVI ст. згадує Печенізький ліс (Silva Rieszungarum) [6, с. 390; 16, с. 274], що, нібито, мав якраз становити кордон між печенізькими кочів'ями і слов'янськими поселеннями в X ст. [16, мапа; 19, с. 194]. Але, знаходячись на теренах верхів'їв Дністра, Сяну та Західного Бугу, лендзяни не могли би сплавляти до Києва однодеревки, адже Багрянородний чітко говорить, що водойми (річки), на яких сидять (рубають ліс) лендзяни, притікають кінець кінцем до Дніпра. Тому особливо уважні дослідники додають до теренів лендзян ще й верхів'я Стиру, і (або) Прип'яті, включаючи тим самим до "споконвічно-пралехитських" теренів практично усю Західну Волинь [17, с. 244].

Більшість польських авторів приймає означену конфігурацію "лендзянських кресів" як майже аксіоматичну, вона є навіть включеною до енциклопедичних видань. Слідом за польськими істориками, локалізацію "лензанінів" на Волині прийняли автори коментарів до російського видання ПУІ [6, с. 316, 390], з деякими обмовками погоджувався Ярослав Ісаєвич (автор вилучає з теренів лендзян волинські землі [4]. Натомість проти такої локалізації висловлювався Володимир Баран [1, с. 306–308], при цьому, однак, не вдаючись до аналізу тексту Костянтина Багрянородного. Більшість авторів, що торкалися цієї теми, практично випускали з уваги питання: чи можуть взагалі дані трактату "Про управління імперією" що, підкреслю, є основним джерелом про лендзян, бути пристосовані до області Надсяння-Надбужжя?

Як ми бачили, Костянтин Багрянородний говорить про "лензанінів" як про "пактіотів Русі", однак жоден давньоруський літопис не згадує про підпорядкування Київському столу Західної Волині та Прикарпаття у першій половині X ст. (зокрема, на час правління княгині Ольги, що відповідає часові створення трактату). Варто зважити, що з тих східнослов'янських племен, що відмічені у ПУІ поряд із лензанінами як "пактіоти", кривичі, з їхнім місцем Смоленськом, значаться підкореними Олегом у 882 р. Деревляни були підкорені тим же Олегом, потім їх ще двічі був змушений "упокоювати" Ігор, повозитися з ними довелося і Ользі, що закінчилося "кривавою банею" і "кривавим бенкетом" [13, с. 21, 27 – 29]. З уличами до-

велося мати "рать" Олегу [13, с. 14], потім, згідно з даними Новгородського Першого літопису, вони були "примучені" Ігорем, причому воєвода Свенельд облягав місто уличів Пересечен цілих три роки [11, с. 109].

На тлі усіх цих досить красномовних подробиць входження племен до кола "пактіотів Русі" з усією актуальністю та категоричністю постає питання: як могло бути непоміченим літописцями підкорення такого великого, впливового та добре знаного київським книжником племені як лендзяни-ляхи? І чи могло взагалі таке статися?

В іншому місці свого твору Костянтин Багрянородний згадує в числі данників Русі також і дреговичів [6, с. 51], про час і обставини підкорення яких в літописанні також нічого не говориться. Отже, можливо, літописці просто забули про деталі відносин з ляхами-лендзянами, як забули вони про відносини з дреговичами? Але якщо "влиття" дреговичів до складу підвладних Русі земель могло відбутися досить спокійно і не супроводжуватися особливими ексцесами, які заслуговують на згадку в літописах, то відомо напевно, що з південно-західними країнами, до яких входили Побужжя, Посяння, Подністров'я, справа складалася інакше.

Згадка про похід Володимира на ляхів і на "Червенські гради" 981 р. є фактично першою згадкою про експансію русів на Волинь і на якісь суміжні польські володіння. Потім ще неодноразово – у 1018, 1031, 1098 рр. – руським князям доводилося вступати у боротьбу за ці землі з польськими можновладцями. При цьому жодним чином не натякається, що мешканці "Червенських градів" (= лендзяни, якщо слідувати побудованому польських істориків) вже за перших Рюриковичів входили до кола данників Києва [13, с. 38, 65]. Навряд чи на Русі могли б забути про таку суттєву при міжнародних "розборках" обставину. Більше того: факт підданства "ляхів", навіть якщо залежність була недовгою, назавжди зробив би перших в очах правлячої верхівки Русі "данниками" і "холопами". У такому випадку навряд чи "ляхи-лендзяни" могли ототожнитися із полянами (поляками), до яких відносилися як до рівних.

Отже, критерій підданства Русі, виразно вказує на те, що "лензанінів" Багрянородного слід шукати ближче до деревлян, дреговичів, уличів та інших племен достеменно підвладних русам у першій половині X ст.

З огляду на інформацію про сусідство "лензанінів" з печенігами, польські історики зображують кордон ляхів-лендзян зі степовиками десь в районі Дрогобича – Тернополя. При цьому, як правило, ігнорується та обставина, що в ПУІ говориться про сусідство не з печенігами взагалі, а з конкретним племенем – "фемою" – Явдіертим. Ті автори, які згадують про це, відводять Явдіертим'у кочів'я на Верхньому і Середньому Дністрі, але при цьому не наводять жодних обґрунтувань щодо такої локалізації [16, с. 273–274; 19, с. 190–192].

Про місця кочування Явдіертим немає певної інформації – сказано лишень, що це плем'я сусідить з "дервленинами", "ультінами" (уличами) і "лензенінами". Але з цілковитою певністю можна стверджувати, що на Дністрі мало би кочувати плем'я Гила, адже саме воно, згідно розповіді Костянтина VII, межує з "Туркією" (Угорщиною), обмеженою на сході і півночі Карпатами. Очевидно також, що кочів'я ще одного племені – Харовоїв – мали знаходитися на правому березі Дніпра, оскільки Харової названі сусідами "Рбісії" (= "руської землі" на Середньому Дніпрі); в іншому ж місці сказано, що "роси" живуть у верхів'ях Дніпра (Слід розуміти "на Дніпрі вище печенігів") [6, с. 173], на Дніпрі ж розташовані їхні комунікації – Вишгород, Київ, Самбатас, Вітичів [6, с. 45, 47], які в сукупності і становлять, очевидно, поняття "Рбісія".

Отже, виглядає однозначним, що на долю Явдіертим слід відносити кочів'я на Південному Бузі – саме в такому разі Явдіертим опиняються південними сусідами деревлян, що сиділи північніше р. Тетерів.

Про тогочасні поселення уличів, підкорених Ігорем і Свенельдом, очевидно незадовго до 940 р., маємо дані з Новгородського І літопису, де говориться про переселення цього племені з Дніпра у межиріччя Бугу та Дністра [11, с. 109]. Немає жодних підстав не довіряти цій конкретній інформації, яка відповідає історичним реаліям. Безперечно, уличі мали осісти в самих верхів'ях Південного Бугу й у Верхньому Подністров'ї (десь у межах нинішніх Хмельницької і Тернопільської областей), адже південніші терени, як впливає з описів того ж Костянтина Багрянородного, повністю контролювалися печенігами.

Отже, уличі опиняються північно-західними сусідами Явдіертим'у (на Південному Бузі) і південно-західними сусідами деревлян. Уявити при такій конфігурації межування Явдіертим'у ще й з Надсянним-Надбужжям і верхів'ями Дністра практично неможливо – адже в такому разі кочів'я Явдіертим'у виявлялися би оточуваними уличів з трьох боків і при цьому відбирали би придністровські ("підугорські") терени у племені Гиля.

Як бачимо, досі надана Костянтином Багрянородним інформація вкрай погано узгоджується з припущеннями про локалізацію "лензанінів" на польсько-українському порубіжжі й ідентифікацію їх з "первинними ляхами". Не кращою (для прибічників цієї гіпотези) є справа і зі згадкою про транспортування "лензанінами" однокоревок до Києва.

Було б логічно вважати, що підготовкою та сплавленням човнів займалися ті племена, які мали безпосереднє відношення до шляху "з варяг у греки", функціонуванню (частини) якого власне і присвячена розповідь Костянтина VII. У будь-якому разі, саме ці племена мали би бути у першу чергу названі інформаторами Багрянородного. Саме таким племенем були згадані поряд із "лензанінами" кривичі, які мешкали навколо одного з найважливіших комунікаційних вузлів Східної Європи і незмінно брали участь у походах Олега й Ігоря, що здійснювалися водою [13, с. 15, 23]. Що ж стосується Подністров'я і Волині, де польські історики схильні розмішувати "лензанінів", то ці землі знаходилися чи не на найбільшому віддаленні від шляху "з варяг у греки" спосеред усіх тогочасних східнослов'янських теренів.

Єдиним річковим шляхом, який дозволяв потрапити з Волині до Києва є Прип'ять. Вона впадає у Дніпро неподалік Києва і є, на перший погляд, зручною транспортною артерією. Однак, ані ПМЛ, ані зарубіжні джерела не містять згадок про користування у IX–X ст. прип'ятським шляхом русами, що були у цей час досить активні на річкових і морських шляхах. На Прип'яті досі не виявлено ані важливих комунікаційних центрів, археологічно засвідчених у доріччях Дніпра, Волхова, Волги [8, с. 534–575], ані скарбів IX–X ст., в значній кількості знайдених уздовж Дніпра, Волги, Волхова, Західної Двини, Дону – тобто біля усіх тих річкових шляхів, що функціонували в цей період [2, с. 401–402]. Звідси можемо зробити цілком певний висновок, що в X ст. Прип'ять не входила до активно експлуатованих судноплавних магістралей (що може бути пояснено гідрографічними особливостями цієї річки, яка протікає посеред найбільшої в усій Європі області боліт).

Відтак, виглядає вкрай малоімовірним, що, підкоривши (нібито) уже у першій половині X ст. мешканців верхів'їв Прип'яті й Стиру, руси не придумали нічого кращого ніж змусити це, які не мають прямого відношення до "варяго-грецького" торговельно-військового тракту, населення рубати ліс, робити "моносили" і пе-

реправляти величезні довбанки несудноплавною річкою та ще й кружним шляхом (якщо йдеться про верхів'я Стиру) до Києва. Навряд чи ми помилились, зазначивши, що на самому Дніпрі можна було у ті часи навірубувати цих "моносилів" у більш ніж достатній кількості і не відволікатись для цього на такі віддалені терени як Надбужжя.

Отже, маємо усі підстави констатувати, що гіпотеза польських дослідників про локалізацію згаданого Костянтином Багрянородним племені "лензанінів" в районі нинішнього польсько-українського порубіжжя та про ідентифікацію їх з надсянсько-бузькими племенами не витримує перевірки жодним із критеріїв, які випливають із інформації того ж таки джерела – 1) підданство Русі, 2) сусідство з печенігами-Явдіертим'у, 3) тісний зв'язок із Києвом через річкові шляхи.

Обґрунтовуючи "лехитський" характер назви *Λενζανίνοι* польські автори відзначають присутність у ній назальної сполуки ("носовки"), наявність яких досі є визначною рисою польської мови, тоді як східнослов'янські діалекти на час створення ПУІ мали вже втратити цю (спільнослов'янську колись) рису. Останнє підтверджується відсутністю назальної сполуки у згаданих тим самим джерелом назвах порогів: "Веручий" (*Βερούτζη*) і "Неясить" (*Νεασήτ*) [20, с. 199]. Вихідна форма **lëndjanu* на східнослов'янському ґрунті мала б набутти вигляду "ляжани" і, відповідно, відобразилася б у грецькому джерелі приблизно як *Λαζανίνοι*.

Однак праслов'янська назальна сполука засвідчена в згаданих тим таки Багрянородним іменах руських князів Святослава – *Σφενδοσθλαβος* (Сфендостлавос) та Ігоря – *Ἰγγορ* (Інгор) [6, с. 44 – 45]. Назальну сполуку зустрічаємо також серед східнослов'янських етнонімів, відомих із джерел IX–X ст.: *Unlizi* Географа Баварського, засвідчені близько 870 р. (або й пізніше), і *В-н-н-т-т* у листі хазарського кагана Іосифа [5, с. 91–93], сучасника Костянтина VII; остання назва, згідно майже одностайної думки дослідників, означає вятчів (< **Ventijti*).

Звідси випливає, що процес занепаду носових дифтонгоїдних сполук на середину X ст., хоча вже й почався серед східних слов'ян, але був далеким до завершення і носові сполуки продовжували вживатись у живій мові. Таким чином, і з цього погляду не маємо достатніх підстав вважати згаданих у ПУІ "лензанінів" неодмінно західнослов'янським племенем і шукати його поселень на польсько-українському прикордонні.

Очевидно, варто поділяти думку, висловлювану колись В. Барсовим, Л. Нідерле, Г. Льїнським а також польським дослідником Казімежем Тименецьким, що "лензанінів" Костянтина Багрянородного варто шукати десь на східнослов'янських теренах ближчих до Дніпра (В. Барсов схильний був шукати "лензанінів" біля Великих Лук на Псковщині, Л. Нідерле ототожнював їх із *лучанами* – мешканцями Луцька на Волині [10, с. 156; 14, с. 186–187], Г. Льїнський вважав їх за радимичів, водночас погоджуючись, що ця ж сама назва могла означати і ляхів у Польщі [3]. К. Тименецький ідентифікував був "лензанінів" із київськими полянами [23, с. 164], але пізніше відмовився від цієї думки, припустивши, що це загадкове плем'я мало би мешкати "...gdzies chyba na polnoczno-wschodnim Mazowszu" [24, с. 234]).

Звичайно, це питання вимагає подальших досліджень. Але з цілковитою певністю можна стверджувати, що згадки про *Λενζανίνοι* мають бути вилученими з кола джерел про лендичів-ляхів. З цим вилученням втрачаються також підстави постулювати плем'я ляхів-лендзян на польсько-українському прикордонні та поширювати його територію на Галичину і Волинь, адже назва *Lendizi* Баварського Географа не має певної ло-

калізації та цілком можливо, що вона – так само, як і термін ляхи у ПМЛ – позначає тих самих полян на р. Варті у Великопольщі, або ж ширшу групу споріднених племен між Одером і Віслою.

1. Баран В. Д. Східнокарпатський регіон у V–VII ст. н. е. / Етногенез та етнічна історія Карпат. – Л., 1999. – Т. 1. – С. 263–308. 2. Древняя Русь. Город, замок, село / Под ред. Б.А. Колчина. – М., 1985. 3. Ильинский Г. Кто были Lenzaninoi Константина Багрянородного? // Slavia. – 1925–1926. – Т. IV. – С. 315–319. 4. Исаевич Я.Д. Висляне и лендзяне в IX–X вв. / Формирование раннефеодальных славянских народностей. – М., 1981. – С. 156–170. 5. Коковцов П. К. Еврейско-хазарская переписка в X веке. – Л., 1932. 6. Константин Багрянородный Об управлении империей. Текст, перевод, комментарии / Под ред. Г.Г. Литаврина, А.П. Новосельцева – М., 1991. 7. Корольков В.Д. Западные славяне и Киевская Русь. – М., 1964. 8. Лебедев Г.С. Эпоха викингов в Северной Европе и на Руси. – СПб., 2005. 9. Назаренко А.В. Немецкие латиноязычные источники IX–XII веков. – М., 1993. 10. Нидерле Л. Славянские древности. – М., 1956. 11. Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов / Под ред. А.Н. Насонова. – М.; Л., 1950. 12. Новосельцев А.П. Восточные источники о восточных славянах и Руси VI–IX вв. / Древнерусское государство и его международное значение. – М., 1965. – С. 365–419. 13. Повесть временных лет / Под ред. Д.С. Лихачёва. – Л. 1999. 14. Хабургаев Г.А. Этнонимия "Повести вре-

менных лет". – М., 1979. 15. Horak B. *Travnicek D. Descriptio civitatum ad septentrionalem plagam Danubii* (t. zv. Bavarski geograf) Rozprawy ceskoslovenske Akademie ved. – Praha, 1956. – R. 66. – Ses. 2. 16. Kuczyński S. M. Nieznany traktat polsko-ruski roku 1039 // Slavia Antiqua. – 1956. – T. V. – S. 255–275. 17. Kuczyński S. Wschodnia granica państwa Polskiego w X wieku / Początki państwa polskiego. Księga tysiąclecia. – Poznań, 1962. – T. 1. – S. 233–251. 18. Labuda G. Narodziny polsko-ukraińskiej granicy etnicznej / Początki sąsiedztwa: Pogranicze etniczne polsko-rusko-słowackie w średniowieczu. Red. M. Parczewski. – Rzeszów, 1996. – S. 9 – 18. 19. Labuda G. Studia nad początkami państwa polskiego. – Poznań, 1988. – T. II. 20. Lehr-Splawiński T. Lędzicze – Lędzianie – Lahowie / Opuscula Casimiro Tymieniecki septuagenario dedicata. – Poznań, 1959. – S. 195–209. 21. Nalepa J. Prapolski bastion toponimiczny w Bramie Przemyskiej i Lędzianie / Początki sąsiedztwa: Pogranicze etniczne polsko-rusko-słowackie w średniowieczu. – Rzeszów, 1996. – S. 47–65. 22. Parczewski M. Początki sąsiedztwa polsko-rusko-słowackiego w świetle danych archeologicznych / Początki sąsiedztwa: Pogranicze etniczne polsko-rusko-słowackie w średniowieczu. – Rzeszów, 1996. – S. 69–80. 23. Tymieniecki K. Lędzicze (Lechici), czyli Wielkopolska w wieku IX // Przegląd Wielkopolski. – 1946. – № 6. 24. Tymieniecki K. Sprawa Lędzian // Slavia Antiqua. – 1964. – T. XI. – S. 195–244. 25. Wasilewski T. Dulebowie – Lędzianie – Chorwaci. Z zagadnień osadnictwa plemennego i stosunków politycznych nad Bugiem, Sanem, i Wisłą w X wieku // Przegląd Historyczny. – 1976. – T. LXVII. – Zesz.2. – S. 181–193.

Надійшла до редколегії 22.06.06

Г. Кособуцька, здобувач

КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКИЙ ПАТЕРИК ПРО ДОПОМОГУ ЛЮДЯМ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Розкрито благодійницьку діяльність ченців Києво-Печерського монастиря (лаври) – опіку над людьми з особливими потребами (інвалідами), хворими, немічними, бідними, безпритульними.

The article bases on one of the oldest and importantest monuments of the history of Ukrainian literature – Kyiv-Pechers'ky Paterik (Paterikon). It discover the charitable action of Kiev – Pechers'iy monastery (Lavra); the guardianship people with especial necessities (invalids), sick men, powerlesses, wretcheds (cheaps), homelesses.

Києво-Печерський патерик (Патерик – (гр. – батько) – назва збірок церковно-релігійних оповідань і новел про життя пустельників і ченців [Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука. – К., 1985. – С. 631]) про допомогу людям з особливими потребами (Автор статті замість відомих термінів "каліки", "інваліди" вживає в тексті "люди з особливими потребами", "особи з неповносправністю" [Бюлетень Львівської обласної асоціації фахівців фізичної реабілітації. – 2001. – № 8. – С. 1]) Києво-Печерський патерик – один із найвизначніших творів староукраїнської літератури. Він дає можливість вивчати і ті історичні події, які відбулися в Київській Русі в XI–XII ст.

Жанр "патерика" бере свій початок ще з IV ст., коли у Візантії з'явилися збірники оповідань із життя святих отців, визначних ченців окремого монастиря. Розповіді, вміщені в патерику, часто супроводжувалися релігійними повчаннями. Відомі переклади патериків "Синайського", "Єрусалимського", "Скитського" [6, 1961], "Афонського", "Єгипетського" [4, 299]. Відомо і близько двохсот списків патерика.

Створення оригінального патерика, так званого Києво-Печерського, відноситься до першої половини XI–II ст. Це зібрання творів, які стосуються Києво-Печерської лаври (лавра – назва найбільших і найвпливовіших чоловічих монастирів, які підлягали вищому церковному органу країни. Відомі з IV–VI (Палестина, Греція). Києво-Печерська лавра отримала статус "лаври" у 1598 р. У XVI ст. Лавра об'єднувала шість монастирів, її історії, життя та діяльності перших ченців-подвижників [4, с. 390]. Учені схиляються до думки, що первісна редакція твору відноситься до 1215 р., але не пізніше 1230 р. [4; 3]. Він став відомим із двох рукописних збірок XV ст. – Тверської (1406 р., так званої Арсенівської) і Київської (1462 р., так званої Касіянівської).

Патерик вийшов друком у 1635 р. польською мовою, а в 1661 р. – церковно-слов'янсько-українською. Згодом вийшло ще кілька видань, "значно зіпсованих поправками" [5, 999].

У 2001 р. у Києві вийшов Києво-Печерський патерик з додатками та коментарями [9]. У цьому ж році патерик було перевидано у Львові [8]. До нього ввійшли листи ченців Симона (тоді вже єпископа) і Полікарпа. У цих листах подано 20 оповідань про ченців монастиря (наприклад, житіє св. Антонія Печерського). Більшість описів первісного тексту відноситься до XI ст. У творі є і повчання ігумена Феодосія Печерського, житійні твори Нестора, послання суздальського єпископа Симона печерському ченцеві Полікарпу, Полікарпа – до ігумена Акіндіна й інші матеріали.

Українські вчені високо цінували Києво-Печерський патерик. Так, М. Грушевський писав, що "Патерик та Кобзар були найпопулярнішими українськими книгами. Патерик став вічно відновлювальним, поширюваним, а з початком нашого друкарства – неустанно передрукованим твором старого нашого письменства, "золотою книгою" українського письменного люду, джерелом його літературної утіхи і морального поучення" [5, 1000].

Значну роботу з дослідництва й аналізу одного із загадкових і досі невивчених феноменів вітчизняної історії – чернецтва провів митрополит Іларіон (Іван Огієнко). Він зокрема зазначав, що про монашество дуже мало матеріалу, "крім того, що подає нам Печерський Патерик. Але й він добре свідчить, що подвижництво (монарше – Г.К.) різних видів цвіло в Києво-Печерському монастирі, а треба думати, що й по інших монастирях" [7, 103].

Отже, патерик мав винятковий успіх у сучасників і в наступних поколіннях. Адаже в ньому зібрано великий за обсягом і змістом матеріал, який відображає життя не тільки монастиря, згодом Києво-Печерської лаври, а й належно характеризує певні аспекти історичного періоду Київської Русі.

Нас же цікавить патерик як джерело інформації про надання допомоги дітям, людям з особливими потребами, хворим, немічними старцям як прояв милосердя – основи українського менталітету. Серед монахів було багато таких, які допомагали цим знедоленим людям.

© Г. Кособуцька, 2007